

Szanowny Pan Ryszard Musielak ,

Przesyłamy listę najważniejszych rekomendacji Kongresu Praw Obywatelskich 8 i 9 grudnia 2017, które w Biurze RPO Adama Bodnara wypracowaliśmy na podstawie postulatów sformułowanych w czasie poszczególnych sesji. Chcemy je wykorzystywać w pracy RPO. Ufamy, że będą także inspiracją dla wszystkich członków społeczeństwa obywatelskiego, w tym wszystkim, którzy wyrazili zainteresowanie Kongresem

- **54 rekomendacje I Kongresu Praw Obywatelskich to lista zadań do wykonania dla Rzecznika Praw Obywatelskich i społeczeństwa obywatelskiego**
- **Kongres zgromadził w grudniu 2017 r. ponad 1500 uczestników na 37 panelach współorganizowanych przez organizacje pozarządowe**
- **Konkretne rekomendacje Kongresu dotyczą edukacji i obywatelskiego upodmiotowienia, praw obywateli w kontaktach z wymiarem sprawiedliwości, zdrowia, pracy, domu, miejsca Polski w Europie**
- **Następny Kongres Praw Obywatelskich odbędzie się 7 i 8 grudnia 2018 r. W stulecie polskiej niepodległości, ale także w 70 lat od podpisania Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka i w 25 lat po tym, jak Polska związała się postanowieniami Europejskiej Konwencji Praw Człowieka.**

Najważniejsze wnioski Kongresu Praw Obywatelskich - wprowadzenie

Nasze państwo wymaga zmian, ale nie poprzez likwidację trójpodziału władz czy upolitycznienie instytucji publicznych, lecz przez rozwiązywanie tysięcy mniejszych spraw – związanych z konkretnym problemem, środowiskiem, potrzebą społeczną.

Obywatele mają coraz mniej możliwości i narzędzi do kontroli poczynań władzy na różnych szczeblach. Tym samym życie publiczne staje się mniej przejrzyste. Wskazując na konkretne przykłady, uczestnicy Kongresu postulowali rozwiązania, które służyłyby budowaniu państwa partnerskiego, przyjaznego, szanującego podmiotowość jednostki.

Jedną z naszych największych bolączek staje się zamieranie dialogu społecznego. Odwrócenie tego trendu będzie miało kluczowe znaczenie dla losów demokracji i praw człowieka w naszym kraju.

Kongres jednoznacznie wskazał na edukację jako podstawę rozwoju obywatelskiego. Podstawą powinna być znajomość Konstytucji (patriotyzm konstytucyjny), ale w praktyce chodziłoby też to, aby każdy uczeń, pracownik czy senior, każdy specjalista i zarządzający, znał konkretne prawa obywatelskie i wiedział, jak je zastosować w różnych sytuacjach życiowych.

Wielką przyszłość ma samoorganizacja społeczna. Są ogromne pokłady spraw, w których obywatele mogą wspólnie pomóc sobie sami. Zwłaszcza na szczeblu lokalnym, w środowiskach zamieszkania, ale i w korporacjach zawodowych.

Niezależnie od znaczenia merytorycznego Kongres odgrywa ważną rolę integracyjną, tworząc platformę wymiany myśli i doświadczeń dla zatroskanych stanem ochrony praw obywatelskich w naszym kraju.

REKOMENDACJE

Prawo a wiedza i edukacja

Edukacja

Dyskusja o poziomie wiedzy społeczeństwa na temat praw obywatelskich uświadamia nam, jak wielkie są potrzeby edukacyjne w tym zakresie. Często bowiem bywamy „nierealistycznymi

optymistami” – czyli jesteśmy przekonani, że łamanie praw obywatelskich, choćby opisywane w mediach, nas nie dotyczy i nigdy nam się nie przydarzy, stąd postrzegamy problem jako abstrakcyjny.

1. Musimy uczyć (się) o prawach człowieka i obywatela **od najmłodszych lat**. Nie tylko na lekcjach wychowawczych. Ważne jest, aby wskazywać na praktyczne zastosowanie wykładanych treści w nawiązaniu do praw człowieka. Np. nauka o człowieku, jego organizmie, potrzebach i możliwościach nie powinna być przekazywana w oderwaniu od jego praw z tego wynikających.
2. Aby **poprawić komunikację** dotyczącą praw człowieka, powinniśmy używać także języka wolnego od uprzedzeń, jasnego, najlepiej w oparciu o przykład konkretnej osoby, indywidualną historię – tak by ukazać utylitarny (praktyczny) charakter praw człowieka.
3. Edukacja obywatelska to zadanie nie tylko dla szkoły, ale także dla przedstawicieli społeczeństwa obywatelskiego. Ważna jest **edukacja samych nauczycieli**, po to aby stale się rozwijali i poszukiwali nowych sposobów na komunikację z młodzieżą (współczesna demokracja nie traktuje po partnersku młodych ludzi, nie kieruje do nich przekazu, nie zauważa, co jest dla nich ważne. Traktuje ich jak biernych odbiorców decyzji, a nie nowych, aktywnych liderów z aspiracjami). Dobrym sposobem jest także angażowanie w kampanie społeczne osób publicznych, które przyciągną uwagę tych, którzy na co dzień są niezainteresowani tematem.
4. Edukacja powinna uwrażliwiać na prawa innych (zwłaszcza słabszych). **Musimy wszyscy lepiej poznać prawo antydyskryminacyjne**. Dotyczy to także sędziów i profesjonalnych pełnomocników reprezentujących osoby dyskryminowane.
5. Osoby wykonujące zawody, w których można się zetknąć z ofiarami przemocy domowej, muszą się uczyć sposobów zapobiegania oraz wykrywania aktów przemocy, a także tematów dotyczących równości kobiet i mężczyzn. Proces ich edukacji musi pozwalać na zrozumienie potrzeb i praw ofiar przemocy oraz tego, **jak zapobiegać wtórnej wiktyimizacji i ograniczyć jej wpływ na dzieci**.
6. **Należy wspierać edukację seksualną**, w ramach której przekazywana jest wiedza na temat zachowań asertywnych, tego jak zaakceptować i zrozumieć własną seksualność, jak wyrażać swoje uczucia, jak budować związki oparte na odpowiedzialności i miłości, czy też jak chronić się przed niechcianą ciążą oraz chorobami przenoszonymi drogą płciową.
7. **Włączenie imigrantów do życia społecznego** wymaga działań edukacyjnych kierowanych do przybyszy, ale także edukacji antydyskryminacyjnej dla wszystkich uczniów.

Pomoc w trudnych sytuacjach, w tym pomoc prawna

Mądra wspólnota wie, jak ważne dla jej rozwoju i sukcesu jest to, aby obywatele potrafili korzystać ze swoich praw. Dlatego warto ich w tym wspierać. Nie może się to jednak ograniczać wyłącznie do płatnej pomocy pełnomocników prawnych.

8. **Zacznijmy od poprawy obowiązującej od dwóch lat ustawy o nieodpłatnej pomocy prawnej**, a zmiany te powinny wyjść poza to, co proponuje Prezydent. Wyłącznym kryterium uprawniającym do bezpłatnej pomocy prawnej powinien być dochód. Do ustalenia pozostaje sposób jego skutecznej weryfikacji.
9. **Potrzebujemy też doradztwa rodzinnego czy psychologicznego** (korzystanie z praw nie ogranicza się bowiem tylko do czynności prawnych) – a takiej pomocy nie mogą zapewnić prawnicy, lecz organizacje pozarządowe.
10. Niezbędne jest wsparcie **prawne dla organizacji pozarządowych** działających na poziomie lokalnym. Warto dzielić się doświadczeniami. Pokazywać, że przynoszą one korzyści dla obu stron.

Prawo i wymiar sprawiedliwości

Prawo do obrony

11. Dziś w postępowaniu przygotowawczym **kontakt adwokata z zatrzymanym** w praktyce napotyka na mur niemożności. Konieczne jest faktyczne zagwarantowanie tego prawa.
12. Należy przykładac większą wagę do informowania uczestników postępowań o przysługujących im prawach.
13. Pełnomocnicy prawni wskazują też, że w praktyce utrudniony jest również **dostęp do akt**. Zwłaszcza w przypadku tymczasowego aresztowania nie ma dostępu do wszystkich dowodów. „Praktyka jest taka, że stykamy się z prokuratorem, który mówi, że bardzo chętnie by wszystko pokazał, ale nie ma. Sąd bez zgody prokuratora nie przekaże akt. Między istnieniem przepisu a jego realnym wykonaniem mija okres kilku dni czy tygodni. To powoduje, że nie ma równości broni”.
14. Konieczne jest dopilnowanie, by planowane zmiany prawa procesowego nie doprowadziły do tego, że postawienie w stan podejrzenia czy oskarżenia będzie de facto eliminowało człowieka z normalnego życia, bo nie będzie żadnej kontroli nad działaniem prokuratury ani limitu trwania postępowania przygotowawczego (czy nie powinno być zażalenia do sądu, który skontrolowałby, czy istnieją podstawy, by kogoś nazywać podejrzanym?).
15. Do realizacji praw obywatelskich, zwłaszcza związanych z ochroną prywatności, wolnością wypowiedzi, ale także prawem do życia w bezpiecznym państwie **konieczne jest pilne uregulowanie zasad nadzoru nad służbami zajmującymi się walką z przestępczością** i gromadzącymi w tym celu różne informacje (w tym dane osobowe).

Prawo do sądu

16. Sądy muszą działać w sposób przejrzysty i zrozumiały. Sędziowie nie powinni koncentrować się jedynie na „załatwianiu spraw” i dążeniu do awansu, ale również na **lepszej komunikacji** ze wszystkimi stronami procesu sądowego.
17. Na poziomie centralnym władza sądownicza w Polsce powinna zostać ukształtowana w sposób bardziej otwarty (chodzi o **stworzenie obywatelom możliwości przyglądania się codziennej pracy sądów**).
18. Sądy powinny co roku organizować **spotkania**, w czasie których ludzie mogliby dowiedzieć się, czym zajmowali się sędziowie.
19. Sędziowie powinni też nauczyć się reagować na każde negatywne zachowanie przedstawicieli swojego środowiska. **Postępowania dyscyplinarne** powinny być inicjowane wobec sędziów, których zachowania budzą wątpliwości, ponieważ nawet pojedyncze incydenty mogą wpłynąć na opinię o całej społeczności sędziowskiej.
20. Nie można ustawać w walce o ochronę wspólnych konstytucyjnych wartości, w tym o niezależne sądownictwo. Aby bronić demokracji – której niezbędnym elementem są **wolne od wpływów politycznych sądy** – trzeba zaangażowania, pasji i odwagi cywilnej każdego obywatela.
21. Sędziowie powinni spłacać dług wobec obywateli wykazując się **odwagą w bezstronnym rozpoznaniu spraw sądowych**, szczególnie w obecnym trudnym czasie, gdy którym politycy chcą wpływać na ich niezależność (nawet gdyby nie było pisanej Konstytucji, to w sędziowskich umysłach może być coś, co nazwiemy konstytucyjnym myśleniem w kategorii gwarancji obywatelskich, praw i wolności człowieka i obywatela). My wszyscy jako obywatele powinniśmy natomiast mieć odwagę bronić wartości konstytucyjnych, do których należy niezależny wymiar sprawiedliwości.

Więcej praw

22. Powinniśmy wzmocnić środki ochrony prawnej przed dyskryminacją uwzględniając, że konstytucja zakazuje dyskryminacji z jakichkolwiek przyczyn. Ochrona ze względu na wszystkie przesłanki dyskryminacji powinna być taka sama.
23. **Projekt ustawy o ochronie danych osobowych** przygotowany w Ministerstwie Cyfryzacji (wersja z października 2017 r.) wymaga dyskusji, bowiem rozwiązania w nim

zaproponowane odnośnie do przyszłego organu ochrony danych osobowych nie gwarantują niezależności.

24. Brakuje nam w Konstytucji **obywatelskiego prawa dostępu do internetu i mediów społecznościowych** (ostatnio uznanego przez sądy amerykańskie). Internet jest na tyle ważną społecznie przestrzenią, że prawo swobodnego dostępu do tego medium powinno być szeroko aprobowane. Powszechny dostęp do informacji i możliwość jej rozpowszechniania powinny być jednak uregulowane w sposób proporcjonalny, bez naruszania innych praw.

Zdrowie, praca, dom

Zdrowie

25. W edukacji lekarzy większy nacisk należy położyć na **prawa pacjenta**.
26. Musimy wprowadzić i rozpowszechnić **standardowe formularze zgody na zabieg medyczny**. Kluczowa w nich jest szeroka i zrozumiała informacja o zabiegu, w tym o jego potencjalnych niekorzystnych następstwach.
27. Konieczne jest **wsparcie państwa dla opiekunów rodzinnych**, ze szczególnym uwzględnieniem osób, które opiekują się chorymi nieposiadającymi orzeczenia o stopniu niepełnosprawności (m.in. Kongres wskazał na potrzebę stworzenia karty opiekuna rodzinnego, dzięki której miałby on m.in. prawo do szybszego dostępu do lekarza).
28. Rozwój genetyki stawia nowe wyzwania bioetyczne. **Potrzebujemy ustawy o wykonywaniu testów genetycznych** właściwie chroniącej prawa osób badanych, a także osób, których wynik badania może dotyczyć (czyli także krewnych dawcy materiału genetycznego). Musimy podjąć wysiłek powszechnej edukacji w sprawach testów genetycznych (dziś pacjenci nie rozumieją wielu informacji przekazywanych w tej dziedzinie przez lekarzy).
29. Musimy **wprowadzić środowiskowy model ochrony zdrowia psychicznego**. Jest to bowiem najlepszy model opieki psychiatrycznej: pomoc osobom w kryzysie jest świadczona przede wszystkim blisko domu, a nie w zamkniętych szpitalach psychiatrycznych.
30. Ważne jest **wspieranie inicjatyw osób z doświadczeniem kryzysu psychicznego i chorujących psychicznie**. Musimy się nauczyć, jak ważne role mają oni do odegrania: członka grupy samopomocowej, doradcy telefonicznego, działacza społecznego, przyjaciela, pełnoprawnego członka rodziny, towarzysza w zdrowieniu.
31. **Instytucja ubezwłasnowolniona powinna zostać zniesiona** i zastąpiona elastycznym, szerokim systemem wsparcia.
32. Osoby starsze muszą mieć **prawo do starzenia się u siebie**, w swoim miejscu zamieszkania, muszą mieć zagwarantowane prawo do decydowania o sobie. Konieczne jest prowadzenia kompleksowych, skoordynowanych działań, uwzględniających przy tym indywidualne potrzeby seniora, co będzie także alternatywą dla opieki w domu pomocy społecznej. Do pracy nad tym zobowiązane są władze centralne i lokalne, a także wszystkie instytucje i organizacje społeczne, które zajmują się prawami osób starszych.

Praca

33. Do zadań państwa należą działania, które doprowadzą do pogłębienia społecznego wymiaru pracy i **będą przeciwdziałały przedmiotowemu traktowaniu pracowników**. Bez tego nie uda się zwiększyć innowacyjności polskiej pracy.
34. Przy **reformowaniu prawa pracy** konieczny wydaje się powrót do idei zakładu pracy pojmowanego jako wspólnoty osób. Barrierami, które musimy pokonać, są także niskie płace oraz dominujący styl kierowania pracownikami.
35. Niezbędne są **modyfikacje systemu emerytalnego oraz wydłużanie karier zawodowych**. Procesy demograficzne już w najbliższych latach mogą doprowadzić do obniżenia wysokości wypłacanych emerytur. Mogą też zagrozić możliwości finansowania rosnących wydatków emerytalnych. Zmiany muszą mieć charakter kompleksowy i dotyczyć zarówno zmian konstrukcyjnych (nowe filary), jak i parametrycznych (staż ubezpieczenia,

wiek emerytalny). **Realność tych zmian musi być wypracowana w toku debaty o charakterze społecznym.**

Prawo do mieszkania

36. Państwo musi konsekwentnie realizować **programy taniego budownictwa**. Bez wystarczającej liczby mieszkań nie da się osiągnąć stanu równowagi w zakresie ochrony praw zarówno właścicieli mieszkań (wynajmujących), jak i lokatorów.
37. Dalej trzeba prowadzić prace nad zasadniczą **zmianą ustawy o ochronie praw lokatorów**, w tym nad zapewnieniem gminom możliwości bardziej elastycznego gospodarowania zasobami mieszkań komunalnych.
38. Utrata pracy za granicą łatwo może **prowadzić do bezdomności**. Problemem bezdomności Polaków za granicą trzeba się zajmować systemowo, a nie incydentalnie. Musimy wpływać na zmiany w prawie wspólnotowym (unijnym) w stałym i ścisłym kontakcie „na miejscu” z Polakami, których te problemy dotyczą. Trzeba zwiększać środki na wspieranie działalności streetworkerów i polskich organizacji pozarządowych działających „na miejscu”, zwiększać liczebność służb konsularnych w krajach UE, tworzyć „domy polskie” dla bezdomnych Polaków za granicą.

Ochrona środowiska (partycypacja, konsultacje, procedury).

39. Uciążliwe inwestycje blisko domostw i osiedli to coraz bardziej poważny problem. Ludzie mają prawo zabierać głos w tych sprawach, ale nie zrobią tego często dlatego, że nie znają swoich praw. Musimy nauczyć się **korzystać z praw wynikających z Konwencji Aarhus** (gwarantuje ona prawo do informacji i udziału w podejmowaniu decyzji oraz dostępie do sprawiedliwości w sprawach dotyczących środowiska). Organy władzy publicznej powinny bezpośrednio stosować przepisy Konwencji z Aarhus.
40. Trzeba zmienić przepisy tak, by **zatwierdzenie planu urządzenia lasu następowało w formie decyzji administracyjnej**, co pozwoliłoby organizacjom ekologicznym na zaskarżanie takich rozstrzygnięć. Gospodarowanie lasem nie może być tylko sprawą wewnętrzną jego właściciela, bowiem jest to dobre wspólne wszystkich (por. postanowienie NSA z dnia 17 października 2017 r., sygn. II OSK 2336/17).

Osoby pozbawione wolności

41. Musimy zadbać o wprowadzenie skutecznych mechanizmów **chroniących przed stosowaniem tortur w miejscach detencji**.
42. Zatrzymany od pierwszych chwil musi mieć dostęp do obrońcy. Dotyczy to zwłaszcza osób, których nie stać na obrońcę z wyboru. **Potrzebne są rzetelne badania medyczne każdej osoby zatrzymanej**, trzeba zagwarantować prawo do bezzwłocznego poinformowania osoby trzeciej o zatrzymaniu.
43. Nie możemy akceptować **zachowań noszących znamiona tortur** – do tego potrzebna jest edukacja społeczna.
44. Prawo musi jasno wskazywać, czym jest **przestępstwo tortur** (teraz polskie prawo zna takie pojęcie tylko w przypadku jeńców wojennych). Żadna sytuacja nie może uzasadniać stosowania tortur.
45. W przypadku stwierdzenia tortur trzeba wprowadzać **nadzór parlamentarny nad działaniem służb**, w których do takiego przypadku doszło. Jest to skuteczny sposób oddziaływania na osoby nadzorujące miejsca detencji, i ważny element edukacji (także osób odpowiedzialnych za tworzenie prawa).
46. Musimy wprowadzić **efektywny system identyfikacji ofiar tortur wśród cudzoziemców** szukających w Polsce ochrony międzynarodowej. Wciąż do polskich strzeżonych ośrodków dla cudzoziemców kierowane są osoby, które w swoim kraju doświadczyły tortur. Jest to niezgodne z polskim prawem. Umieszczanie takich osób w miejscach detencji powoduje kolejne traumy, nie pozwala też na niesienie odpowiedniej pomocy psychologicznej.

Sytuacja osób z niepełnosprawnością intelektualną lub psychiczną w jednostkach penitencjarnych

47. Musimy nauczyć służby, by **reagowały na niepokojące sygnały w zachowaniu zatrzymanego, tymczasowo aresztowanego, skazanego**. Chodzi o sygnały, które mogą wskazywać na niepełnosprawność intelektualną lub psychiczną.
48. Osoba skazana lub tymczasowo aresztowana, u której stwierdzono chorobę psychiczną, **powinna być niezwłocznie przeniesiona do szpitala psychiatrycznego**. W przywiezionych szpitalach psychiatrycznych dostępna jest tylko farmakoterapia – nie ma psychoterapii czy terapii warsztatowej.

Polska i Europa

49. Potrzeba jest nam **wspólnota oparta na wartościach**. Politycy nie zawsze potrafią o tym rozmawiać, ale Unia Europejska zbudowana jest właśnie na wartościach, na kulturze judeochrześcijańskiej. Rozważna polityka polega na tym, że nie wstydzimy się ani pragmatyzmu, ani wartości. Zamiast zamykać się, spróbujmy realizować ideał gościnności.
50. **Nie możemy odgradzać się od innych**. Społeczeństwo, które się zamyka i pogrąża w „naszości”, zagraża istnieniu wspólnoty – w takiej społeczności trzeba ciągle wskazywać kozła ofiarnego (tego, kto nie jest dostatecznie „patriotyczny”, nie dość „narodowy”, nie dość „nasz”).
51. W ramach solidarnej polityki migracyjnej z Unią Europejską i przyjęcia przez Polskę uchodźców, którzy już dotarli do Europy, pożądanym rozwiązaniem byłoby **wprowadzenie takiej polityki migracyjnej**, która zakładałaby przyjęcie z góry określonej liczby uchodźców, którym Polska będzie w stanie zapewnić realną pomoc. Państwo wyrażając zgodę na pobyt uchodźców bierze odpowiedzialność za te osoby w zakresie uzyskania dostępu do edukacji, pracy czy wdrożenia w proces integracji. Należy zatem przyjąć tylu uchodźców, dla ilu Polska będzie w stanie przygotować kompleksową ofertę pomocy i integracji. Wówczas migranci będą mogli wykorzystać w pełni swój potencjał, także z korzyścią dla Polski.

Europejska Konwencja Praw Człowieka

52. Niewiele wiemy o orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPCz). Nawet sędziowie sądów powszechnych i administracyjnych wydając wyroki rzadko powołują się na orzeczenia Trybunału. Tymczasem znaczenie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka nie ogranicza się jedynie do poziomu międzynarodowego. Europejski Trybunał Praw Człowieka funkcjonować może dobrze tylko wtedy, gdy większość naruszeń praw człowieka już na poziomie krajowym zostanie udaremniona lub skorygowana. Dlatego też pożądanym jest **upowszechnianie wiedzy o Konwencji i orzecznictwie ETPCz**.
53. Warto **przypominać o pierwszeństwie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka wobec prawa krajowego** i możliwości jej bezpośredniego stosowania w przypadku niezgodności przepisów krajowych z Konwencją.
54. Konieczne jest też **monitorowanie wykonywania wyroków ETPC przez Polskę**, zarówno w kontekście systemowym (realizacja rekomendacji wynikających ze spraw nie tylko przeciwko Polsce, ale tych, z którymi wystąpili obywatele innych krajów), jak i indywidualnym (wypłacanie odszkodowań Polakom, którzy wygrali swoje sprawy).